

Badania archeologiczne w regionie rzeszowskim

Podobnie jak w ubiegłych latach archeologiczny ośrodek rzeszowski w 1966 r. wykazuje ożywioną działalność terenową. W pracach archeologicznych wzięło udział 20 osób, a mianowicie: T. Aksamit, J. Barłowski, T. Dębowski, J. Frazik, A. Frazikowa, A. Gruszczyńska, J. Janowski, J. Kolendo, A. Koperski, A. Kunysz, A. Malinowski, K. Moskwa, E. Pudełko, J. Rydzewski, J. Strupiechowski, A. Szałapata, A. Talar, E. Waszkowska, J. Wielowiejski i T. Żurowski. Badaniami wykopaliskowymi (Ryc. 1), poszukiwawczymi i weryfikacyjnymi objęto parędziesiąt miejscowości. Na podstawie załączonych artykułów przeważnie o charakterze sprawozdawczym opracowano artykuł o badaniach archeologicznych w regionie rzeszowskim.

Do paleolitu rozporządzamy znikomą ilością nowego materiału, reprezentowanego tylko przez schyłkowy paleolit, a więc z doby polodowcowej, kiedy lądolód cofnął się na teren kolebki skandynawskiej. Do tego czasu należy zaliczyć stanowisko w Stanach pow. niżański, znane nam z badań dokonanych w ubiegłych latach. Natrafiono tu na ślady zespołu mazowszańskiego, datowanego na młodszą fazę (9 600—8 000 r. przed n. e.).

Daleko ciekawszą nową bazę materiałową posiadamy dla czasów mezolitycznych (8 000—4 200 r. przed n. e.). Reprezentowana jest przez stanowiska w powiatach niżańskim w Cisowym Lesie, Gwoźdźcu, Stanach i dębickim w Golemkach. W pierwszej miejscowości stwierdzono obecność zespołu zwartego w postaci krzemnicy, zawierającej różne wyroby. Na uwagę zasługują formy wykazujące pokrewieństwo z zespołami janisławickimi. Ślady tego obozowiska pochodzą z młodszego okresu mezolitycznego. Na ten sam okres datowane jest stanowisko z drugiej miejscowości. Natrafiono tu na owalne palenisko, w skład którego wchodziły przepalone kości, najprawdopodobniej ptaków i innych drobnych zwierząt. Jest to pierwsze tego rodzaju odkrycie w regionie rzeszowskim. Wyroby krzemienne w pewnym stopniu spokrewnione są z materiałami z Cisowego Lasu i zespołami janisławickimi.

W epoce neolitycznej (4 200—1 700 r. przed n.e.) następują gruntowne przemiany kultury i stosunków gospodarczo-społecznych, bo koczownik — łowca przekształca

się w rolnika — hodowcę. Z tej doby nowe materiały znaleziono w Rzeszowie — Staromieście (Ryc. 1), Zwiężycy pow. rzeszowski, Bobrowej pow. dębicki, Białobokach pow. przeworski, Fredropolu pow. przemyski i Orzechowcach pow. przemyski.

Na ślady najstarszej fali ludów neolitycznych, reprezentowanej przez kulturę ceramiki wstęgowej rytej, natrafiono w Fredropolu, Zwiężycy i Rzeszowie — Staromieście. Stwierdzono ich obecność na stanowiskach osadowych w postaci jam, niekiedy posiadających charakter mieszkalny, a w szczególności w Rzeszowie. Młodsze gromady ludów wstęgowych, a mianowicie przedstawiciele kultury ceramiki wstęgowej klutej, pozostawiły szczątki ceramiczne w Fredropolu i Zwiężycy. Do bardzo rzadkich w regionie rzeszowskim należą skorupy naczyń kultury bukowogórskiej, po raz pierwszy odkryte przed paru laty. Zauważono je w trzech miejscowościach ostatnio wymienionych. Do najmłodszych fal ludów neolitycznych zaliczane są materiały z Rzeszowa — Staromieścia i Fredropola. Wydobyte olbrzymiej ilości wyrobów kultury lendzielskiej, zwłaszcza na terenie Fredropola wskazuje na bardzo gęste zaludnienie.

Podkreślić trzeba, że w interesującym nas okresie sprawozdawczym nie znaleziono pewnych zespołów zwartych, do niedawna włączanych do kręgu kultur północnoeuropejskich.

Więcej nowych zabytków odkryto z czasów istnienia kultury łużyckiej, która na teren Rzeszowski dotarła z opóźnieniem, bo około 1 000 r. przed n.e. Notowane są stanowiska naszej kultury z Rzeszowa (Staromieście, Pobitno), następnie z powiatów tarnobrzeskiego (Grębów, Rozwadów), mieleckiego (Borowa, Roźniaty), krośnieńskiego (Wietrzno, Odrzykoń, Czarnorzeki, Bratkówka), przemyskiego (Orzechowce) i leskiego (Solina). Dodać trzeba, że Dział Archeologiczny Muzeum Okręgowego w Rzeszowie od ks. dra W. Gaja-Piotrowskiego uzyskał materiały łużyckie ze Stalowej Woli, następnie z powiatu tarnobrzeskiego z Rzeczycy Długiej, Bąkowa i Kotowej Woli.

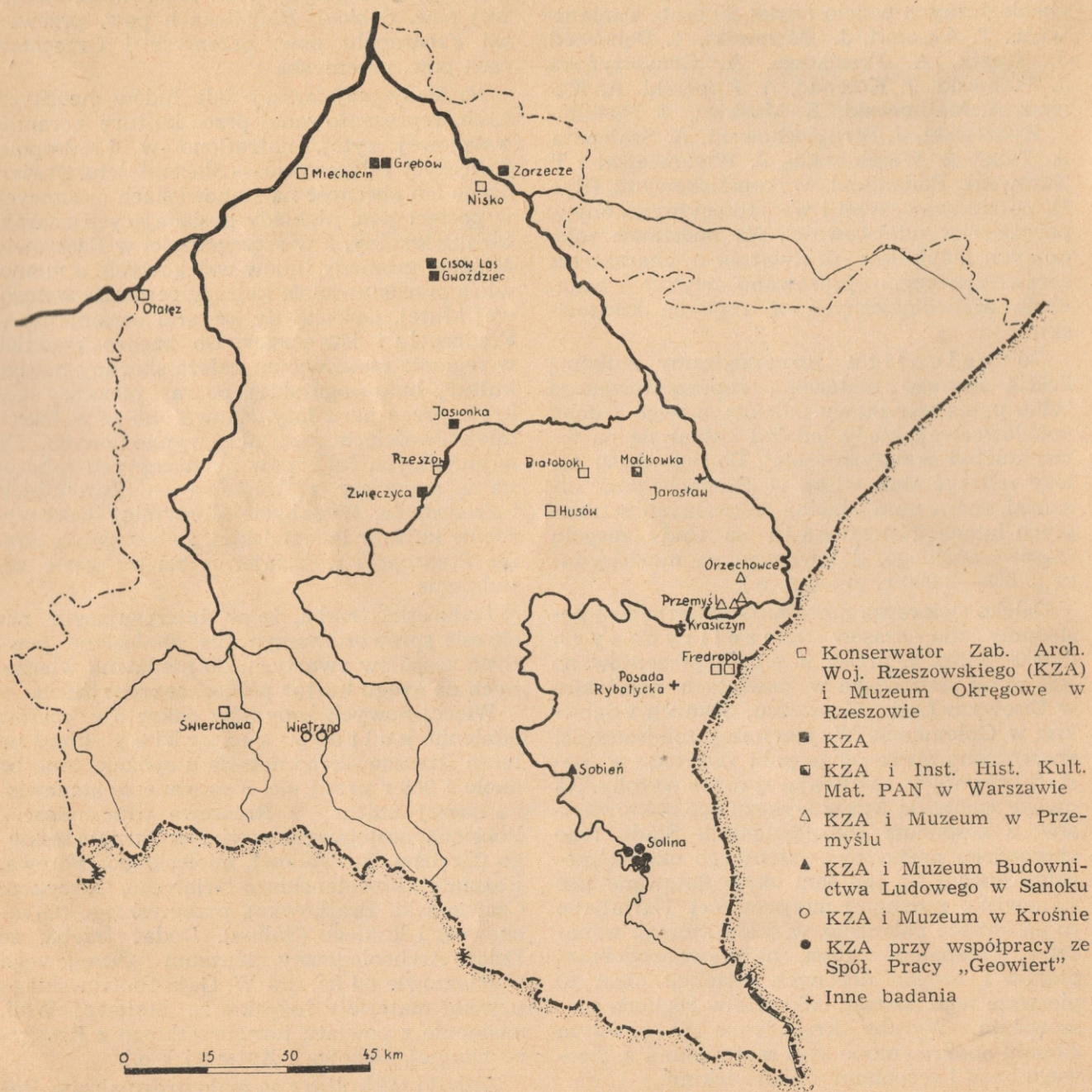
Zabytki tej kultury są mało urozmaicone. Pochodzą one z niewielkich cmentarzysk, dobrze zachowanych (Wietrzno, Rozwadów) lub zniszczonych (Grębów?). Sygnalizują one też obecność osad, złożonych z jam (Wietrzno, Orze-

chowce, Solina, Grębów?), niekiedy o charakterze mieszkalnym. Do znajomości naszej grupy tarnobrzelskiej kultury łużyckiej mało wnoszą nowych danych.

W początkach okresu lateńskiego w IV—III w. przed n. e. lud kultury łużyckiej zanika na terytorium Rzeszowskiego. Jako przyczyny podawane są najazdy plemion scytyjskich, wschodniopomorskich i celtyckich. Do dwóch pierwszych ludów brak jest nowych materiałów.

Ciekawszego odkrycia dokonano na terenie neolitycznego stanowiska w Fredropolu pow. przemyski. Odślonięto tu naczynia, wśród których największe nasze zaciekawienie budzi miska głęboka, wykonana z grafitu. Takie egzempla-

rze wykonane z tego rodzaju surowca zaliczane są do kultury celtyckiej. Podkreślić trzeba, że jest to pierwsze całe naczynie z grafitu odkryte w regionie rzeszowskim. Wskazuje ono najprawdopodobniej na pobyt Celtów na terenie Przemyskiego. Przemawiają za tym stanowiska celtyckie z Przemyśla (fibula o konstrukcji wczesnolateńskiej), Medyki pow. przemyski (moneta celtycka), Radymna (głowa byka wykonana z blachy srebrnej może pochodzenia celtyckiego) i Sierakościec pow. przemyski (skorupy z grafitu). Materiały te świadczą za istnieniem skupiska stanowisk, pochodzącego przypuszczalnie z okresu lateńskiego (400—1 r. przed n. e.). Najprawdopodobniej wskazują one na ekspansję Celtów z wschodniej

Ryc. 1. Badania archeologiczne w województwie rzeszowskim w roku 1966.

Oprac. A. Talar

Słowacji, skąd znane są liczne stanowiska wspomnianego plemienia.

Do znajomości kultury przeworskiej uzyskano wiele nowych danych. Jako dowody można przytoczyć następujące stanowiska: Rzeszów (Stromieście, Pobitno), Jarosław, dalej w powiatach mieleckim (Otałęż, Rożniaty, Borowa), tarnobrzeskim (Rzeczycza Długa), ropczyckim (Będziemyśl), rzeszowskim (Maława), przeworskim (Maćkówka), jasielskim (Świerchowa, Zarzecze, Łężyń), krośnieńskim (Wietrzno), przemyskim (Orzechowce, Fredropol, Krasiczyn) i leskim (Solina). Miejsca te dostarczyły materiałów osadniczych i luźnych skorup naczyń glinianych, pochodzących często z późnego podokresu rzymskiego.

W osiedlach tych natrafiono na jamy (Świerchowa, Wietrzno) z paleniskami (Maćkówka, Otałęż) i ślady chat prostokątnych (Otałęż, Świerchowa, Wietrzno, Krasiczyn). Notowane jest też odkrycie pieca do gotowania potraw (Maćkówka). Interesująco przedstawia się jakaś budowla kolista ze śladami żerdzi (Otałęż). Funkcja jej jest niejasna. Z materiałów ruchomych na szczególną uwagę zasługują znaleziska w postaci płaskiej pokrywki z wałkowatym uchem i pionową zakładką (Otałęż), skorup z grafitu (Otałęż), chyba pochodzenia celtyckiego i monet rzymskich (Otałęż, Maćkówka). Podkreślić trzeba, że jest to czwarta moneta republikańska z I w. przed n. e. odkryta w Otałęży. Odkrycie tak niemałej ilości monet z tego samego czasu i w obrębie jednej osady należy do wyjątkowych. Nadmienić jeszcze trzeba, że podczas wykopalisk przeprowadzonych w Wietrznie przed ośmiu laty natrafiono na ciekawe materiały. Wśród nich na specjalne wyróżnienie zasługuje górna część ludzkiej figurki glinianej z zachowaną głową. Tego rodzaju okazy są bardzo rzadkie na ziemiach polskich. Najbliższą analogię stanowi okaz odkryty przez piszącego te słowa na środkoworzymskim cmentarzysku w Chmielowie Piaskowym pow. opatowski.

Kultura przeworska wykrystalizowała się z przeżytkowych elementów lużyckich i wschodniopomorskich pod przemożnym wpływem Celatów, najprawdopodobniej na Śląsku środkowym przy końcu II stulecia przed n. e. Na teren Rzeszowski zaczęła przenikać przy końcu I w. przed n. e. i w I w. n. e. Masowo występuje w czasach późniejszych, bo w II—IV w. n. e. Na przełomie IV i V w. upada w wyniku najazdów Hunów. Na przeżytkowych elementach naszej kultury formuje się zachodnia gałąź ludów słowiańskich, masowo występujących na arenie dziejowej około 500 r. n. e.

Z wczesnym średniowieczem jest związanych wiele stanowisk zbadanych podczas prac archeologicznych o charakterze wykopaliskowym, poszukiwawczym i weryfikacyjnym. Natrafiono na nie w Rzeszowie (Staromieście), Nisku, Przemyślu (Zasanie) oraz w powiatach tarnobrzeskim (Turbia, Baków), mieleckim (Przeclaw, Rożniaty), rzeszowskim (Maława, Dąbrowa), przeworskim (Maćkówka), łańcuckim (Husów), krośnieńskim

(Wietrzno, Odrzykoń), jasielskim (Świerchowa) i przemyskim (Krasiczyn). Materiały te mają przeważnie charakter osadniczy. Uzyskano też informacje o istnieniu kopców w Łężyń, Gorzycach i Tokach, położonych w powiecie jasielskim. Te nieruchome zabytki mogą się wiązać z dobą wczesnośredniowieczną, zwłaszcza z epoką plemienną.

Spośród wymienionych stanowisk na bliższe zainteresowanie zasługują obiekty o charakterze zwartym. Do nich powinno się zaliczyć jamy (Przeclaw, Turbia, Nisko), niekiedy z paleniskami (Maćkówka) oraz domostwa o kształcie przypominającym prostokąt (Nisko, Rzeszów-Staromieście, Husów, Przemyśl-Zasanie). Do interesujących należy odkrycie zespołu palenisk, położonych ponad sobą (Nisko), następnie dwukomorowe piece garncarskie z jamami przypieczowymi (Przemyśl-Zasanie) i piec może do topienia rudy żelaza (Przemyśl-Zasanie). Materiały te wskazują na obecność w Przemyślu garncarzy i może hutników. Odkrycie żuźla żelaznego w Nisku może przemawiać za istnieniem hutnictwa lub kowalstwa, najprawdopodobniej reprezentującego rzemiosło typu wiejskiego.

Zbadane stanowiska osadnicze z Maćkówki, Niska i Rzeszowa-Staromieścia dostarczyły ceramiki lepionej ręcznie obtaczanej częściowo lub w całości. Na szczególną uwagę zasługuje ceramika biała odkryta w Nisku, posiadająca liczne analogie w Krakowie, gdzie datowana jest przez K. Radwańskiego głównie na późną fazę doby plemienną. Interesujące są fragmenty naczyń z cylindryczną szyjką. Według A. Gruszczyńskiej w regionie rzeszowskim są bardzo rzadkie, bo występują tylko w Nisku i w Rzeszowie-Staromieściu. Główne jej skupienie jest na terenie Mazowsza. Można zastanawiać się, czy formy te nie są dowodem mazowieckiej kolonizacji w regionie rzeszowskim w czasach wczesnopiastowskich. Sprawa ta jednak wymaga przeprowadzenia wyczerpujących, drobiazgowych studiów. Nadmienić jeszcze trzeba, że w Rzeszowie-Staromieściu znaleziono prześlik z łupku wołyńskiego, może wskazujący na obecność kontaktów handlowych z Rusią. Ze zbadanych stanowisk na uwagę zasługuje stosunkowo znaczna ilość osad z czasów plemiennych, bardzo rzadkich nie tylko w regionie rzeszowskim, ale też w Polsce południowej. Reprezentują one niestety osiedla otwarte typu wiejskiego. Natrafiono na nie w Nisku, Rzeszowie-Staromieściu, Husowie i Maćkówce. Niektóre z nich zasiedlone były w czasach wczesnopiastowskich (Rzeszów-Staromieście).

Badaniami archeologicznymi objęto też obiekty z czasów późnośredniowiecznych i nowożytnych, niekiedy wspólnie z architektami i antropologami. Na pierwszy plan wysuwają się zabytki murowane z powiatów przemyskiego (Krasiczyn, Dubiecko), krośnieńskiego (Odrzykoń) i leskiego (Sobień). Na podstawie zachowanych szczątków

architektonicznych zdołano odtworzyć poszczególne etapy rozwojowe zamków i pałaców od czasów późnogotyckich do okresu nowożytnego. Interesująco przedstawiają się prace badawcze przeprowadzone na obronnej cerkwi w Posadzie Rybotyckiej pow. przemyski. W Solinie pow. leski umiejscowiona jest murowana karczma, datowana przede wszystkim na okres nowożytny.

Oprócz tego wykopaliskami objęto późnohistoryczne cmentarze (Jarosław, Posada Rybotycka), jamy (Jarosław, Wietrzno) oraz zespoły naczyń (Przemysł, Tarnobrzeg).

Jak wynika z tego artykułu sezon wykopaliskowy w 1966 r. przyniósł odkrycie bogatych materiałów. Na pierwszy plan wysuwają się stanowiska osadnicze mezolityczne i neolityczne, zwłaszcza z kulturami o charakterze południowym. Uzyskano też ciekawe zabytki celtyckie, przeworskie i wczesnośredniowieczne, w szczególności z doby plemiennej. Podkreślić jeszcze trzeba, że w interesującym nas okresie przeprowadzono zespołowe badania archeologiczno-architektoniczne na obiektach murowanych i antropologiczne na cmentarzyskach szkieletowych, przeważnie nowożytnych.